

VASPITANJE DETETA SA GLEDIŠTA DUHOVNE NAUKE

Rudolf Štajner

Današnji ovek zanima se mnogim stvarima, koje je nasledio od svojih predaka. Otuda iskrsavaju mnogobrojna pitanja i zahtevi današnjeg vremena. Kakvih sve pitanja nema, koja proviru danas svetom: socijalno, žensko pitanje, pitanje o školama i vaspitanju, pitanje iz oblasti prava, pitanje o podizanju zdravlja itd. Na razne se načine nastoji na ova pitanja odgovoriti. Veliki je broj ljudi, što daju savete za rešavanje ovog ili onog, ili što žele da potpomognu, makar i delimično rešavanje tih pitanja. Sve moguće nijanse ljudske misli dolaze do svoga izražavanja: radikalizam traži revolucionaran put; uje se glas umerenjaka, koji iz poštovanja onoga, što već postoji, žele da se novo stvara iz nasleđenog laganom evolucijom; a postoji i konzervatizam, što pada u vatreni gnev, im se samo takne u stare ustanove i tradicije. Sem ovih glavnih misli i pogleda javljaju se i sve moguće njihove druge vrste.

Dublje poznavanje života kao osnov vaspitanja deteta

Ko je u stanju da dublje zagleda u život, ne može se moći oseti jednome osećanju: naše doba ima isuviše malo sredstava i načina da zadovolji zahteve, koji se ljudima stavljaju u dužnost. Mnogi bi hteli da reformišu život, a nemaju ni pojma o njegovim temeljima. Ko želi da daje savete (a to će se u budućnosti sve više tražiti), ne može se smeti zadovoljiti poznavanjem života samo sa njegove površine, već će morati da život ispituje i u njegovim dubinama.

Život je kao biljka, koja ne sadrži samo ono što oko vidi, nego u svojim dubinama skriva i svoje buduće oblike. Ko vidi pred sobom biljku, tek razlistanu, zna vrlo dobro da će se uskoro na tome stablu rascvetati cvetovi i roditi plodovi. Dakle, ova biljka sadrži već sada u skrivenim dubinama svojim i cvetove i plodove. Može li neko reći i kako će ovi organi izgledati, ako ispituje na biljci samo ono što danas njegovo oko vidi? Samo onaj to može, ko se je sa biljkom upoznao.

I ova je život sadrži osnove za svoju budućnost. A da se nešto može reći o toj budućnosti treba se udubiti, treba uroniti u tajnu ovekove prirode.

Naše današnje društvo nema za to prave sklonosti. Zadovoljava se samo sa onim što je na površini, držeći da će doći u nesigurnim pokušajima da zaviri u ono što se otima spoljašnjem posmatranju. Kod biljke je to svakako mnogo jednostavnije. Ovek zna da je biljka svoje plodove već donosila. A ova je život je samo jedared tu, a još nije bilo cvetova, koje će on doneti u budućnosti. Pa ipak su oni u svojoj osnovi i u ovekome, kao što su cvetovi u lisnatoj biljci.

Zadatak duhovne nauke

Postoji mogućnost da se i o toj budućnosti nešto kaže, ako se ispod površine ove prirode prodre do njenoga bića. Razne reformne ideje današnjeg vremena tek onda mogu uroditi zdravim plodom, ako niknu iz dubokog ispitivanja ove jege života. Po celoj njenoj prirodi, zadatak je duhovne nauke, dati praktično shvatanje sveta, koje obuhvata suštinu ljudskog života. Danas se mnogo toga naziva imenom duhovne nauke, ali ne opravdano. Radi se baš o suštini duhovne nauke i o tom, šta ona po svome biću može da bude. Ona ne sme biti neka maglovita teorija koja zadovoljava samo pohlepnu radoznalost za saznanjem, a ni sredstvo pojedinim ljudima, koji samo za sebe traže viši stepen razvitka. Duhovna nauka mora da bude saradnik najvažnijim zadacima današnjeg društva, u njegovom pravilnom razvoju i za njegovu sreću. * * Ove se reči ne smeju shvatiti: da duhovna nauka želi da se bavi samo pitanjima koja se odnose na život. Istina je: ona je u smislu dosadašnjeg izlaganja pozvana da da temelje za rešavanje ovih pitanja. Ali je tako i njen zadatak i da svakom pojedinom čoveku, ma kakav položaj on zauzima, bude izvor iz kog će doći odgovor na svakodnevna životna pitanja. U njemu treba da nađe utehu i snagu, kao i pouzdanje u samoga sebe kod svakog svog poduhvata i rada. Ona mu može biti pomoć u rešavanju i najvećih tajni u životu, a istovremeno zadovoljavati sve njegove trenutne potrebe svakodnevnog života, i one naizgled najneznatnije.

Primaju i ovaj zadatak, duhovna nauka je svesna da će doživeti raznovrsne napade i mnoga sumnjivanja. Radikali i umerenjaci, konzervativci i svi drugi na svim područjima života, moraće izneti svoje sumnje. Ali ona ne može i dati pravo nijednoj partiji, jer su njena shvatanja daleko od svakog partizanstva.

Ova shvatanja imaju svoj koren jedino u istom saznanju života. Ko upozna život, može i postaviti rešavanje zadatka iz samog života. Ne može postavljati nikakve proizvoljne programe, jer zna da ni u budućnosti neće vladati drugi životni zakoni, već oni koji postoje i u sadašnjosti. Prema tome i duhovno ispitivanje da poklanja svoju pažnju samo onome što postoji. I ma koliko to bilo još nesavršeno, duhovno ispitivanje na ići će u tome što postoji klice budućnosti.

Duhovna nauka zna da je u svakom postojanju rastežnje i razvoj. Ona već iz sadašnjeg klijanja vidi sve dalje metamorfoze. Ona ne *pronalazi* nikakve programe, već ih čita iz onoga što je pred njom. A ono što ona čita je već u izvesnom smislu program, jer već u sebi nosi klice razvoja.

Baš zato i duhovno-naučno pronicanje u budućnost je morati da na najplodniji i najpraktičniji način reši najvažnija pitanja današnjeg vremena.

Onda ćemo to pokazati na pitanju o vaspitanju. Nisu nam potrebni nikakvi programi, već treba upoznati detinju prirodu. U samom njegovom biću ukazaće se i samo po sebi, kako treba vaspitati. Ko želi da upozna biće deteta u razvoju, mora poći od posmatranja onoga, što je u ovoj prirodi *skriveno*.

Fizičko telo

Ono što nas u fizičko posmatranje, a što materijalisti u shvatanje života smatra jedinom vrednošću u ovom našem biću, to je za duhovno ispitivanje samo jedan njegov deo, *fizičko telo*. Ovo fizičko telo stoji pod zakonima fizičkog života, i sastoji se iz istih materija i sila kao i ostala tzv. mrtva priroda. Zato duhovna nauka kaže: čovek ima svoje fizičko telo u zajednici sa mineralnim carstvom. I ona označava fizičkim telom u ovom

samo ono, što sadrži estice koje se podvrgavaju istim zakonima mešanja, spajanja, oblikovanja i topljenja kao i mineralne estice.

Životno ili etersko telo

Ali sem ovog fizičkog dela, duhovna nauka prepoznaje u ovek u i drugu prirodu: životni ili eterski deo ove je bića, *etersko telo*. Fizičar neka se ne buni na ovu oznaku. "Eter" ovde označava nešto drugo, a ne hipotetički eter u fizici. Uzmimo ovu reč samo za oznaku onoga što želimo opisati.

Pre kratkog vremena ovaj izraz "etersko telo" počeo se smatrati potpuno nenaučnim. Ali krajem 18. i do polovine 19. veka nije to izgledalo baš "nenaučno". Smatralo se: estice (tvari) i sile koje deluju u mineralu ne mogu oblikovati mineral same iz sebe, već u njemu mora biti neka posebna sila, kojoj je dato i ime "životna sila". Postojalo je mišljenje da i u biljci, u životinji i u ovom telu deluje takva sila i stvara životne pojave, kao što kod magneta postoji snaga koja privlači. Ovu ideju je kasnije materijalizam izbrisao. Došlo je novo tvrdjenje: svako živo biće izgrađeno je na isti način kao i tzv. neživo; u organizmu nema drugih sila osim onih kakve su i u mineralu; samo one deluju komplikovanije; one izgrađuju složeniju tvorevinu.

U današnje vreme samo najzatucaniji materijalisti ostaju pri negiranju "životne sile". Mnogo ima prirodnjaka koji u se mora se priznati postojanje neke sile, kao što je životna sila ili životni princip.

Tako se nova nauka u izvesnom smislu približava onome, što duhovna nauka naziva "životnim (eterskim) telom". Samo među njima ipak postoji znatna razlika u shvatanju. Današnja nauka dolazi do priznavanja jedne vrste životne snage iz činjenica koje naučnici zapažaju, pa o njima razmišlja. Ali to nije put do pravog ispitivanja, kome teži duhovna nauka, i iz koga potiču njena saopštenja. Ne može dovoljno da se naglasi, koliko se u ovoj tački razlikuje duhovna nauka od opšte nauke današnjeg vremena. Današnja nauka smatra: temelj svakom znanju je čulno iskustvo a šta nije na tom temelju nema nikakve naučne vrednosti. Samo iz čulnih utisaka ona stvara zaključke i posledice. Šta je izvan toga, jednostavno odriče, tvrdeći da stoji van granica ljudskog saznanja. Ovo shvatanje izgleda duhovnom istraživaču kao slepcu, koji priznaje samo ono što može da opipa, a u sva druga priroda ne veruje, držeći da je sve to izvan mogućnosti saznanja.

Granice saznanja

Duhovna nauka uči da je ovek u mogući dalji razvoj, da će moći razvijanjem novih organa doći i do saznanja novih svetova. Kao što su u okolini slepog ovek u boje i svetlost, samo ih on ne zapažaju, jer nema organ vida, tako postoje (po tvrdjenju duhovne nauke) i drugi svetovi, koje će ljudi opažati samo onda kad razviju za to opažanje potrebne organe. Slepac ugleda novi svet čim je operisan, a ovek upoznaje nove svetove kada razvije više duhovnih čula. Da li se slepac može operisati zavisi od stanja njegovih očiju, a viši organi s kojima se dostižu nadčulni svetovi postoje u zametku kod svakog ovek u. Svako ih može razviti, ako ima strpljenja, istrajnosti i energije da iskoristi metode opisane u mojoj knjizi: "Kako se stiže u saznanja viših svetova".

Duhovna nauka ne tvrdi da postoje granice saznanja; naprotiv, ona ubeđuje: za ovek postoji mogućnost da upozna onoliko svetova, koliko ima razvijenih organa za opažanje. Ona govori samo o tome kako se mogu proširiti sadašnje granice. – Tako ona ispituje i životno ili etersko telo, kao i druge više delove (planove) ove je prirode, o kojima će kasnije biti govora. Duhovna nauka priznaje: sa telesnim ulima može se istraživati samo fizičko telo, a po zaključcima tog ispitivanja tek nasluđivati o postojanju i nečega višeg. Ali ona i saopštava kako ovek može proniknuti u svet, u kome pred posmatranjem izranjaju viši planovi ljudske prirode, slično onome, kako se pred operisanim slepcem od rođenja pojavljuju predmeti obojeni i osvetljeni. Onima koji su razvili svoje više organe, etersko ili životno telo postalo je predmetom posmatranja, a ne samo predmetom razmišljanja i zaključivanja.

Ovo etersko ili životno telo koje ima ovek, imaju i biljke i životinje. Ono oblikuje estice fizičkog tela, sakuplja snage za rastenje, igra ulogu u oplodivanju, kao i u strujanju sokova. Ono je, dakle, graditelj i tvorac oblika fizičkog tela, njegov stanovnik i arhitekta. Fizičko telo možemo nazvati i otiskom ili izražajem ovog eterskog tela. U odnosu na svoj oblik i veličinu oba ova tela su približno, ali nikad i potpuno jednaka. Kod životinja, a naročito kod bilja, znatno se razlikuju etersko i fizičko telo i po obliku i po veličini.

Osećajno ili astralno telo

Treći deo ove jege bića je tzv. osećajno ili *astralno telo*. Ono je nosilac bola i radosti, požude i strasti, ljubavi i mržnje itd. Tih pojava nema kod bića koja se sastoje samo iz fizičkog i eterskog tela. Obuhvatimo sve ove pojave jednim izrazom: osećanje. Biljka nema osećanja. Iz činjenice da mnoge biljke reaguju pokretom na nadražaje poneki naučnici zaključuju: da i biljke imaju izvestan stepen osećanja. Ko to tvrdi, taj ne zna šta je suština osećanja. Nije stvar u tome, što dotična biljka odgovara na spoljni nadražaj, već da li se taj nadražaj odigrava sa *unutrašnjim* doživljavanjem, kao što je radost i bol, nagon i pohlepa i slično. Ko to ne može da veruje, može slobodno tvrditi: i plava lakmusova hartija oseća neke supstance, jer ih dodirne odmah zarumeni.* * Kod ovog tumačenja upozoravamo na najveći oprez! Baš u današnje vreme vladaju u tom pogledu velike nejasnoće. Mnogi danas ne vide razliku između biljke i osećajnog bića, jer im nije jasno šta je zapravo karakter *osećanja*. Kad jedno biće (ili jedna stvar) reaguje na bilo koji način na uticaj spolja, nije opravdano tvrditi: to biće (ili stvar) taj uticaj *osećaju*. To bi se moglo reći samo onda ako taj uticaj *u sebi doživljava*, ako dakle (u tom biću ili stvari) postoji neka vrsta unutrašnjeg ogledanja spoljašnjeg nadražaja. Velikim uspesima prirodnih nauka divi se duhovni istraživači, ali smeće i da tvrdi da su ti uspesi uneli mnogo nejasnog u više pojmove. Izvesni biolozi ne znaju šta je osećanje; zato ga pripisuju i bezosećajnim bićima. Ono što na svoj način podrazumevaju pod osećanjem, mogu slobodno da pripisuju i bezosećajnim bićima. Sasvim je nešto drugo ono što duhovna nauka smatra osećanjem.

Osim ovek, osećajno (astralno) telo ima samo još i životinja. Ono je nosilac osećajnog života. Ne treba pasti u zabludu izvesnih teozofskih krugova, koji smatraju da se i etersko i osećajno telo sastoje iz nekih estica, samo što su te estice mnogo sitnije od onih iz kojih je satkano fizičko telo. To bi značilo materijalizovanje viših planova ove je prirode. Etersko telo je tvorevina sila; ono se sastoji iz dejstva sila a ne iz estica (tvari); astralno ili osećajno telo je tvorevina slika koje se kreću i sjaje u bojama.* * Treba razlikovati *doživljavanje* osećajnog tela *u sebi* i njegovo *opažanje*, koje je svojstveno samo školovanim vidovitim ljudima. Ovde se misli na ovo drugo, tj. na ono što se otkriva duhovnom pogledu vidovitih.

Osećajno (astralno) telo ni svojim oblikom ni veličinom se ne podudara sa fizičkim telom. Kod ovek se ono ukazuje u obliku duguljastog jajeta, u kome kao da su

uklopljeni fizičko i etersko telo. Ono prevazilazi oba ova tela na svim stranama u obliku svetlog zračenja.

"Ja"

Na kraju, čovek ima još i četvrti deo svoga bića, koji ostala zemaljska bića nemaju. To je nosilac našega "Ja". Majušna ova reč razlikuje se od svih drugih reči. Onome ko je u stanju da o ovoj reči ispravno razmisli otvori se vrata saznanja ljudske prirode. Svaku drugu reč mogu svi ljudi za odnosnu stvar upotrebiti. "Sto" može svako nazvati "stolom", "stolicu" "stolicom". Samo kod "Ja" to nije slučaj. Niko ovu reč ne može upotrebiti kao oznaku nekoga drugoga; svako je u stanju samo sebe nazvati sa "Ja". Jedno izgovoreno "Ja", što iz tvojih usta dopre do mog uha, nikad ne može označavati mene. A kad čovek označava sebe sa "Ja" onda mora u sebi samoga sebe osetiti, i sebe samog tom rečju nazvati.

Biće, koje može sebe nazvati sa "Ja" ili svesno sebi tu reč reći, svet je za sebe. Religije koje poivaju na duhovnoj nauci oduvek su to osećale. Zato su one rekly: sa "Ja" govori Bog *unutrašnosti* našoj, dok se nižim bićima javlja u pojavama spoljašnjeg sveta. Nosilac ove opisane sposobnosti je "telo Ja", četvrti član ove jeg bića. ** Neka nas ne buni ovaj izraz "Ja – telo". Razumljivo je da se time ne izražava nešto što je materijalno. Duhovna nauka ne može drugačije, nego da se izražava rečima običnog govora. A pošto se naše reči i upotrebljavaju za materijalne pojmove, moraju se u duhovnoj nauci prevesti na duhovni smisao.

Ovo "telo Ja" nosilac je više ove je duše. Po njemu je čovek postao kruna svih zemaljskih stvorova. Ali "Ja" kod današnjeg čoveka nije ni u kom slučaju jednostavno biće. Njegova se priroda može upoznati jedino kad se uporede ljudi na različitim stepenima svog razvoja. Pogledajmo neprosvećenog divljaka i prosećnog Evropljanina, a uporedimo opet ovog sa visokim idealistom. Svaki od njih ima sposobnost da sebi kaže: "Ja". "Telo Ja" postoji u svakome. Ali neprosvećeni divljak podleže sa svojim "Ja" strastima, nagonima i pohlepama, skoro kao životinja, dok razvijeni čovek kaže svojim sklonostima i pohotama: "Za ovima mogu ići – ali ove druge ću zauzdati i neću im se predati". Idealist je ovim prvobitnim sklonostima i strastima dodao i neke više. Sve je ovo došlo odatle, što je "Ja" imalo udela u stvaranju ostalih delova ove jeg bića. Baš u tome i jeste zadatak njegov: da ostale delove oplemenjuje i prosvetljava.

Tako su se kod ovog čoveka (idealiste), koji se izdigao iznad položaja u koji su ga postavile spoljašnje sile, uticajem njegovog "Ja" izmenili niži delovi (članovi) njegovog bića.

U onom stanju, gde se čovek tek izdiže nad životinjom, gde njegovo "Ja" istom zasine, još je on sa nižim članovima svog bića sličan životinji.

Kako deluje "Ja" na čovekove niže članove

Njegovo etersko ili životno telo nosilac je životnih stvaralackih snaga: rasteinja i plodnoća. Njegovo osećajno (astralno) telo izražava samo one nagone, požude i strasti, koje budi spoljašnja priroda. Kroz sledeće živote i utelovljenja od ovog prvog razvojnog stepena, dolazi čovek do višeg i savršenijeg razvoja, jedino na taj način, što njegovo "Ja" prerahuje ostale članove njegovog bića. Tako postaje osećajno telo nosilac sve

pre iš enijih ose aja zadovoljstva i bola, sve nežnijih želja i strasti. A preobražava se i etersko ili životno telo. Ono postaje nosiocem navika, temperamenta i pam enja. Ovek ije "Ja" još nije delovalo na njegovo životno telo, nema nikakva se anja na doživljaje koje je sam stvorio. On živi samo onim životom koji je sama priroda usadila u njega.

Ceo kulturni razvoj ove anstva sastoji se u ovoj preradi koju "Ja" izvodi na pot injenim delovima (lanovima). Ta prerada doseže sve do fizi kog tela. Pod uticajem našeg "Ja" menja se fizionomija, izrazi i kretnje – ukratko, ceo izgled fizi kog tela.

Može se pratiti kako razli ita sredstva kulture i obrazovanja razli ito deluju na pojedine delove ove jeg bi a. Obi ni kulturni faktori imaju uticaj na ose ajno (astralno) telo, oni mu donose druge vrste radosti i žalosti, nagone itd., koje nije poznavao od iskona. Uronjavanje u umetni ka dela deluje na etersko telo. Umetnost daje oveku pojam o ne em višem i plemenitijem od onoga što mu pruža ulna okolina, a to preobražava njegovo etersko telo. Mo no sredstvo za pre iš avanje i oplemenjivanje eterskog tela je religija. Impulsi religije imaju, prema tome, veli ajnu misiju u razvoju ove anstva.

Ono što se zove savest nije ništa drugo ve plod rada našeg "Ja" na životnom telu kroz itav niz inkarnacija. Kad neko uvi a da ovo ili ono ne treba da ini, kad ovo uvi anje toliko oja a da se prenese sve do eterskog tela, tad se budi savest.

Duhovno "Ja"

Ono što "Ja" prera uje u nižim delovima našeg bi a, može biti zajedni ka radnja celom ljudskom rodu, a može da bude i sasvim individualna radnja jednog pojedinog "Ja" na sebi samom. U prvom slu aju na preobražaju ove jem u estvuje donekle ceo ljudski rod, u drugom pojedinca preobražava njegovo sopstveno "Ja". A kad "Ja" toliko oja a da samo svojom vlastitom snagom preradi ose ajno (astralno) telo, onda ovako prera eno telo nazivamo "duhovnim Ja" * * Geistselbst (kod naroda na istoku to se ozna ava re ju "Manas").

Ovaj preobražaj po iva na naro itom u enju (školovanju), na vrednom duševnom uronjavanju i oplo avanju svoje unutrašnjosti sa višim idejama i nazorima.

Životni duh

Ali naše "Ja" ne zastaje samo kod preobražavanja astralnog tela. Iz izvora svoje prasnage ono nastavlja svoj rad. On može da kaže: "Mnogo toga sam nau io". Ali u daleko manjoj meri e mo i da govori o promeni svog karaktera, temperamenta, pam enja itd. U enje poga a astralno, a ostale promene poga aju etersko ili životno telo. Nije nezgodno upore enje, ako životne promene u astralnome sravnimo sa hodom skazaljke, što pokazuje na satu minute, a promene u eterskome sa skazaljkom, što pokazuje asove.

Kad ovek stupi u više ili takozvano tajno školovanje, onda se u prvom redu radi o tome, da preduzme ovu drugu akciju svoga "Ja", koja se odnosi na etersko telo. To treba da ini baš iz vlastite snage svoga "Ja". On mora potpuno svesno i individualno raditi na preobražaju svojih navika, svog temperamenta, karaktera i pam enja. Ukoliko

on na ovaj na in prera uje svoje životno (etersko) telo utoliko se ono sve više preobražava u "životni duh" * * Lebensgeist , kako ga zove duhovna nauka. (Isto ni narodi to zovu "Budhi").

Duhovni ovek

Još na višem stupnju razvoja sti u se snage, kojima se može delovati i na samo fizi ko telo (npr. Može se menjati krvna cirkulacija, puls). Ono što se na ovaj na in u fizi kome preobrazi, zove se u duhovnoj nauci "duhovnim ovekom" * * Geistmensch (isto nja ki "Atman").

Ose ajna duša; Duša razuma i Duša svesti

Oni preobražaji, koje je ovek izvršio na svome astralnom, eterskom i fizi kom telu u zajednici sa celim ljudskim rodom, ili sa jednim njegovim delom, npr. narodom, plemenom ili porodicom, imaju u duhovnoj nauci posebne nazive: preobraženo astralno telo naziva se "ose ajnom dušom", preobraženo etersko telo "dušom razuma", a preobraženo fizi ko telo "dušom svesti". Ali, ne treba zamišljati da ovi preobražaji moraju sledovati jedan za drugim. Oni se zbivaju na svim trima delovima ove jeg bi a istovremeno, tj. od onog asa, im zablista naše "Ja". Štaviše, ovek ne može ni da zapazi bilo kakvu promenu, dok se nije razvio bar jedan deo njegove "duše svesti".

Iz ovoga što smo do sad naveli vidi se da se ovekovovo bi e sastoji iz etiri elementarna lana: tela "fizi kog", "eterskog", "astralnog" i "Ja".

"Duša ose anja", "duša razuma" i "duša svesti" – a tako e i viši delovi ljudske prirode: "duhovno Ja", "životni duh" i "duhovni ovek" jesu produkti ovih etiriju elementarnih lanova. Dakle samo ova etiri lana mogu se smatrati za nosioce ovekovih osobina.

Vaspita i ovekovovo bi e

Vaspita obra uje ova etiri lana ovekovog ustrojstva. Ko želi da radi na ispravan na in mora da dobro upozna njihovu prirodu. Ne treba misliti da se ova etiri dela razvijaju uporedo i istovremeno. Oni nisu u pojedinom asu ljudskog života, npr. u asu ro enja, svi podjednako razvijeni. Naprotiv! Njihov razvoj se zbiva u razli ito doba života na potpuno druga iji na in.

U poznavanju ovih razvojnih zakona ljudske prirode prava je osnova vaspitanja i nastave.

Ra anje fizi kog tela

Pre fizi kog ro enja budu i ovek je sa svih strana obavijen tu im fizi kim telom. On nema samostalan dodir sa spoljašnjim fizi kim svetom. Maj ino fizi ko telo njegova

je okolina. Samo majino telo ima na njega svoj uticaj. Fizičko rođenje sastoji se baš u tome da se ovek rešava fizičkog majinog ovoja i da tim masom okolina fizičkog sveta počinje na njega neposredno da deluje.

Njegova seula otvaraju spoljašnjem svetu. On od sada vrši uticaj na budućeg oveka, što ga je pre vršilo fizičko majino telo.

Prema duhovnom shvatanju sveta koje zastupaju duhovni istraživači, fizičko telo je rođeno, ali još nije rođeno etersko ili životno telo. Kao što je ovek do završetka svog rođenja obavijen ovojem majinog tela, isto tako je do vremena menjanja zuba, dakle otprilike do sedme godine, obavijen eterskim i astralnim ovojem. Za vreme menjanja zuba eterski ovoj napušta etersko telo. Ostaje još astralni ovoj. On se zadržava sve dok ne nastupi polno sazrevanje. * * Ovo do sada rođeno ne razume sasvim onaj koji zamerke da dete ima pamćenje itd. i pre menjanja zuba, kao i da pre puberteta pokazuje osobine koje su vezane za astralno telo. Treba imati na umu da još od samog početka postoji i etersko i astralno telo, samo su oba zavijena u ovoju. Upravo taj ovoj uvar daje mogućnost npr. eterskom telu, da pre menjanja zuba posebno jasno razvija svojstva pamćenja.

Ali i detinji plod ima fizičke oči i zaštićene ovojem majinog tela. I kao što ne treba spoljašnje svetlo da deluje na oči embriona i da ih razvija, tako se ni spoljašnjim uticajem ne sme delovati na vaspitanje detinjeg pamćenja pre menjanja zuba. Štaviše, primetićemo da se u ovo vreme pamćenje razvija samo od sebe, ako mu se daje hrana, iako se na njegov razvoj spoljašnjim sredstvima ne deluje. Slično je i sa osobinama astralnog tela pre puberteta. Injima treba davati hranu, a nikad ne gubiti iz vida da i astralno telo leži sve do polnog sazrevanja u svom ovoju – uvaru. Sasvim je nešto drugo, kad se negovanje razvojnih klica koje se nalaze u astralnom telu preduzima pre puberteta, nego kad se samostalno i od svog ovoja – uvara oslobodeno telo izloži posle puberteta onome u spoljnom svetu, što astralno telo može samo, bez svog ovoja da obradi. Ova razlika je suptilna, ali ako se na nju ne pazi, ne može se razumeti ni suština vaspitanja. U to vreme oslobađa se i astralno telo sa svih strana od svog ovoja, kao što se fizičko telo oslobađa kod fizičkog porođaja, a etersko kod menjanja zuba.

Znači, duhovna nauka mora da posmatra kod oveka tri rođenja. Izvesni uticaji koji deluju na etersko telo, ne mogu pre promene zuba do njega doći, kao što ne može ni svetlost ni vazduh iz spoljašnjeg fizičkog sveta doći i do detinjeg tela u majinoj utrobi.

Rađanje eterskog tela

Pre menjanja zuba u izgrađivanju ovejeg organizma ne učestvuje samo oslobodeno životno telo. Kao što u majinoj utrobi detinje fizičko telo prima i druge snage, koje nisu njegove i na taj način polako razvija svoje sopstvene u ovoju-uvaru, tako biva i sa snagama rasteinja do menjanja zuba. Za to vreme etersko telo razvija svoje sopstvene snage, pri čemu mu pomažu nasleđene, strane sile.

Za vreme oslobađanja eterskog tela, fizičko je već samostalno. Etersko telo u svom oslobađanju izgrađuje ono, što fizičkom telu ima još da da. Poslednje što fizičko telo od još neoslobodjenog eterskog tela prima su zubi, koji zamenjuju nasleđene iz prethodnog stanja. Zubi su najtvrdije tvorevine fizičkog tela, a poslednji se razvijaju u ovom razvojnom periodu.

Rastanje astralnog tela

Od ovog rasta rastenje je delo samo sopstvenog životnog (eterskog) tela (ne utiču više strane sile). Samo što etersko telo ostaje i dalje pod uticajem obavijenog astralnog tela. Onoga rasta kad se i astralno telo oslobodi, etersko telo završava novi period vremena. Taj se završetak manifestuje u polnoj zrelosti. Organi za oplodnju postaju slobodni; oslobođeno astralno telo više ne deluje prema unutra, već, pošto je bez ovoja, istupa neposredno prema spoljašnjem svetu. Kao što se na još nerođeno dete ne sme dozvoliti uticaj iz spoljašnjeg fizičkog sveta, ne treba dozvoliti ni da pre menjanja zuba na njegovo etersko telo deluju one sile, koje bi bile analogne uticajima fizičke okoline dok je dete u fizičkom telu svoje majke. Tako i u astralnom telu odgovarajućim uticajima treba da postupno da se odigravaju od početka puberteta.

Prilagođavanje vaspitanja detinjem dobu

Prava veština vaspitanja ne sme postaviti na opštim savetima o harmoničnom obrazovanju svih sila i vaspitnih osnova i tome slediti, već na pravilnom upoznavanju ove jedinstvene. Ne sme se tvrditi da su ovi saveti netačni, ali s njima se isto toliko malo može učiniti, kao neko sa mašinom ko misli da sve njene delove treba staviti u harmonično kretanje. Ne onaj, koji se bude držao samo opštih principa, nego onaj, koji bude doista poznao mašinu do u njene pojedinosti, moći će njome dobro upravljati. Tako je isto i sa vaspitanjem. I tu je potrebno poznavanje svih članova ljudskog bića i njihovog razvoja do u pojedinosti...

Treba znati na koji deo ove jedinstvene valja u izvesnom razdoblju delovati i na koji se na nju to stručno izvodi. Nema sumnje da je prava i realistička umetnost u vaspitanju, o kojoj je ovde reč, vrlo sporo prodirati. Razlog leži u načinu posmatranja današnjeg vremena, koje je još dugo u činjenicama duhovnog sveta videti slike lude fantastike, dok je joj današnji opšti i potpuno nestvarni saveti za vaspitanje izgledati kao rezultat realističkog mišljenja. Ali bez ikakvog ustezanja ovde se mora izjaviti: ono što danas mnogi smatraju tvorevinom fantazije, u budućnosti će se samo po sebi razumevati.

Vaspitanje do menjanja zuba

Sa fizičkim rođenjem fizičko telo se izlaže fizičkoj okolini spoljašnjeg sveta, dok je pre toga bilo okruženo zaštitnim majčinim ovojem. Ono što su do sad za njega činile snage i sokovi majčinog ovoja, od sada *morati* da nastave snage i elementi spoljašnjeg fizičkog sveta. Do menjanja zuba (u sedmoj godini) ovo je telo treba da završi zadatak, koji je bitno različit od zadataka svih ostalih životnih perioda. U to vreme moraju fizički organi dobiti izvesne oblike; njihova struktura mora primiti određene smernice i tendencije. Rastenje koje dalje sleduje bazira samo na oblicima koji su već do ovog vremena stvoreni. Ako su se stvorili ispravni oblici, ovi ispravni oblici rastu i dalje; stvoriše li se nakazni oblici, i oni nastavljaju dalje svoje rastenje. Šta je vaspitač propustio da izvede do sedme godine, kasnije se više ne popravi. Kao što je priroda stvorila za fizičko telo pre rođenja ispravnu okolinu, mora i vaspitač da se pobrine posle

ro enja za ispravnu fizi ku okolinu. Samo ova ispravna fizi ka okolina osigurava detinjim fizi kim organima ispravne oblike.

Podražavanje i primer

Postoje dve arobne re i, koje ozna uju de iji odnos prema okolini. To su: *podražavanje* (oponašanje) i *primer*. Gr ki filozof Aristotel nazvao je oveka životinjom, koja me u svima životinjama najviše oponaša. Ova izreka ni za jedno drugo životno doba više ne važi, koliko važi za de ije doba do menjanja zuba. Ono što se zbiva u fizi koj okolini dete podražava, a u tom oponašanju baš se i utvr uju njegovi fizi ki organi u oblike, koji od sada ostaju stalni. Fizi ku okolinu treba shvatiti po mogu stvu u najširem smislu. Njoj ne pripada samo ono što se materijalno oko deteta zbiva, ve sve što se odigrava u njegovoj okolini, što njegova ula zapažaju, što iz fizi kog prostora može delovati na njegove duhovne snage. Tu spadaju i sva moralna i nemoralna dela, pametne radnje i budalaštine koje dete zapaža.

Moralno savetovanje i razumna pou avanja u gore navedenom smislu ne deluju na dete, nego deluje ono što odrasli u njegovoj okolini ine, a dete to gleda. Pou avanja ne uti u tako da stvaraju oblike fizi kog tela, nego deluju na etersko telo, a ono je, kao što smo rekli, do sedme godine okruženo eterskim ovojem- uvarem, kao što je i fizi ko telo do ro enja zašti eno fizi kim maj inim ovojem. Predstave, navike, se anja itd. koje se razvijaju pre sedme godine, treba sa se razvijaju na sli an na in same od sebe, kao što se razvijaju u maj inom telu detinje o i i uši, bez delovanja spoljašnje svetlosti...

Bez sumnje je ispravno ono što možemo itati u "Levani" ili "Nauci o vaspitanju" Žana Pola: da je jedan svetski putnik više nau io u svojim prvim godinama od dojkine, nego na svim svojim svetskim putevima ukupno. Ali dete to ne u i pou avanjem, nego podražavanjem. Njegovi fizi ki organi dobijaju svoje oblike uticajem fizi ke okoline. Zdravo gledanje se stvara ako su oko deteta ispravne boje i ispravni odnosi svetla. A u mozgu i krvnoj cirkulaciji stvaraju se fizi ki uslovi za zdravi moralni smisao, ako dete gleda oko sebe ono što je moralno. Ako dete pre svoje sedme godine gleda samo budalaštine, poprimi e njegov mozak takve oblike, koji e u kasnijem životu biti pogodni za sve ludosti. Kao što e oja ati miši i na ruci ako rade za njih pogodne poslove, tako e se mozak i drugi organi fizi kog tela razvijati pravilno, ako spolja dobijaju prave impulse.

Vaspitanje fantazije i de ije igra ke

Najbolje e jedan primer pokazati šta se sa ovim misli: detetu možemo napraviti lutku od marame koju emo tako presaviti, da od dva roglji a napravimo noge, od druga dva ruke, iz jednog vora glavu, i na njoj ugljenom ili mastilom nacrtamo o i, nos i usta. A možemo kupiti i tzv. "lepu" lutku, sa pravom kosom i obojenim licem. Nije potrebno spominjati da je ona prva lutka, razumljivo, ipak ružna, i da može kvariti estetski smisao. Ali glavni vaspitni problem je nešto sasvim drugo. Kad dete posmatra ovako presavijenu maramu, ono e iz svoje fantazije morati da nadopuni sve ono što je potrebno da lutka izgleda kao ovek. Taj rad fantazije deluje tako da stvara oblike mozga. I kao što se

miši i ruke razvijaju podesnim radom, tako se razvija i de iji mozak. Dobije li dete tzv. "lepu lutku", mozak nema šta da radi. Umesto da se razvija, on kržljavi. Kad bi ljudi mogli, kao što mogu duhovni ispitiva i, da zagledaju u mozak da bi videli kako se igra uju njegovi oblici, oni bi svojoj deci zacelo pružili samo takve igra ke, koje mogu da živo uti u na stvarala ke snage mozga. Sve igra ke, koje se sastoje samo iz mrtvih matemati kih oblika, osušuju i umrtvljuju de ije stvarala ke snage. Na ispravan na in deluje samo ono što budi predstavu o živome. U naše materijalisti ko vreme malo se vidi dobrih igra aka. Kako je dobra igra ka npr. koja predstavlja dva kova a, koji sede na pomi noj daš ici, licem u lice i udaraju batom na isti nakovanj! Vrlo su dobre i knjige sa slikama, koje se mogu koncem povla iti tako, da dete i mrtvu sliku može kroz fantaziju oživeti i zapažati neke radnje. Sve to stvara unutrašnju živahnost u organima iz koje se igra uje njihov ispravan oblik.

Ove se stvari mogu ovde samo spomenuti, a duhovna nauka e imati zadatak da ono što treba izradi do najmanjih pojedinosti. A ona to i može, jer ona nije pusta apstrakcija, ve zbir injenica punih života koje daju smernice pravom vaspitanju.

Vaspitanje temperamenta i instinkata

Da navedemo još nekoliko primera! Druk ije treba, u smislu duhovne nauke, podesiti okolinu za jedno tzv. nervozno, uzbuđljivo dete, a druk ije za letargi no, suviše mirno.

O svemu treba voditi ra una, npr. i o bojama sobe, kao i drugih predmeta koji su oko deteta, pa sve do boja ode e koje detetu obla imo. Ako se nema u vidu ono na šta upozorava duhovna nauka, po i e se i ovde pogrešnim putem, jer materijalisti ko shvatanje uglavnom vodi na stranputicu. Dete koje se lako uzbu uje mora da se okruži crvenom ili crveno-žutom bojom, a i odelo treba da bude takvo; dok ono suviše mirno dete bojom plavom, ili plavo-zelenom. Naime, radi se o tome da se baš suprotna boja u detinjoj unutrašnjosti razvija. To je npr. kod crvenoga zelena, a kod plavoga narandžasto-žuta. U ovo se možemo lako uveriti, ako neko vreme najpre gledamo jednu obojenu površinu, a zatim brzo bacimo pogled na drugu belu površinu. De ji fizi ki organi stvara e suprotnu boju, koja e stvoriti detetu baš njemu potrebne organske strukture. Ako uzbuđljivo dete ima oko sebe crvenu boju, stvara e se u njegovoj unutrašnjosti opre na zelena boja. A stvaranje zelene boje done e detetu mir.

Za ovo životno doba od posebne je važnosti imati u vidu da samo fizi ko telo stvara merilo za sve što je njemu potrebno. Ono to ini o itovanjem svojih požuda. Uglavnom se može re i da fizi ko telo teži za onim što mu prija. I dogod se vaspitanje odnosi uglavnom samo na fizi ko telo, treba intimno posmatrati za im idu zdravi zahtevi, želje i radosti. Radost i veselje su merilo da se fizi ki organski oblici najpravičnije izmame.

Težak greh se ini ako se ne daju detetu putevi do zdrave fizi ke okoline. Naro ito kad su u pitanju instinkti hranjenja. Ako dete mnogim stvarima presitimo, ono e svoje zdrave instinkte za jelom potpuno izgubiti, dok e, ako mu dajemo pravu hranu, ono te instinkte zadržati u toj meri, da e i ašu vode i sve ono tražiti, što mu pod izvesnim prilikama upravo treba, a sve ono odbiti, što može da mu naškodi. Duhovna nauka e, kad bude pozvana na izgradnju umetnosti vaspitanja, umeti da do detalja

navede sve što se odnosi na detetu hranu i užitak. Ona je realnost za život, a ne pusta teorija, kakvom još uvek izgleda nekim zabludelim teozofima.

Uticaji iz okoline: imitiranje i ritam

Među snage koje formiraju fizičke organe spada, dakle, i veselje, koje se budi u detetu iz okoline. Vaspitavanje vedro lice i pre svega ista, neizvešta ljubav, ljubav što toplo struji kroz fizičku okolinu, budi u punom smislu reči i oblike fizičkih organa.

Kad dete podražava zdrave uzore u atmosferi takve ljubavi, onda je ono u svom pravom elementu. Treba, dakle, strogo paziti da se oko deteta ništa ne događa, što ono ne bi smelo da imitira. Ne sme se ništa imitati, o čemu bi se detetu moralo reći: ti ovo ne smeš raditi... Da dete voli da podražava, najlakše je uveriti se kad se posmatra kako znakove slova piše mnogo pre nego što ih razume. A to je i dobro, da dete ranije piše znakove pisma, a kasnije uči razumevati njihov smisao, jer imitiranje pripada razvojnog periodu fizičkog tela, a smisao eterskom telu. Na etersko telo treba vršiti uticaj tek posle promene zuba, tj. kad je spoljašnji eterski ovoj sa njega spao. Naravno svako učenje jezika, u smislu podražavanja, treba u ovim godinama da potone. Dete slušanjem najbolje nauči svaki jezik. Pravila i sva veštavanja ne donose nikakva dobra ni koristi.

U ranijim detetovim godinama posebno važno vaspitno sredstvo su detetove pesmice, koje lepi ritam deluje na dete. Manje treba polagati vrednost na reči, a više na lepi zvuk. Što se više time osvežava oko i uvo, tim je bolje. Ne sme se potcenjivati ni igra uz muzički ritam, jer ona ima veliku snagu za stvaranje organa.

Vaspitanje od promene zuba do puberteta

Sa menjanjem zuba etersko telo odbacuje svoj zaštitni ovoj i sad potone vreme u kome se može i spolja vaspitno uticati na etersko telo. Treba stvoriti jasnu sliku šta sve može spolja delovati na njega. Preobražaj i rast eterskog tela znači preobražavanje, odnosno razvijanje sklonosti, navika, savesti, karaktera, pamćenja, temperamenta. Na etersko telo valja uticati pomoću slika, primera i ispravnim vođenjem fantazije. Kao što do sedme godine detetu treba da se daje fizički primer, koji ono sledi, isto tako treba u okolinu deteta koje se razvija izmeću menjanja zuba i puberteta, da se stavi sve ono što dete po svom unutrašnjem smislu i vrednosti dati detetu pravac. Sad je na redu ono što je puno smisla, što deluje slikovitošću i uporenjem.

Autoritet i praćenje

Etersko telo razvija svoju snagu kada se srećnoj fantaziji pruži oslonac i smer putem odgonetanja živih i duhom inspirisanih slika i počenja. Apstraktni pojmovi ne deluju ispravno na razvoj eterskog tela, već ono što je vidljivo, ali nečulno, nego *duhom* vidljivo. Ovakva duhovna otvorenost je pravo sredstvo vaspitanja u ovim godinama. Zato treba, pre svega, nastojati da dete u ovim godinama dobije u svojim vaspitavanjima takve ličnosti, koje dete, u smislu gornje otvorenosti, može i da mu probude intelektualne i

moralne snage. Ono što su u prvim dečjim godinama za vaspitanje one dve arobne reči "podražavanje" i "primer", to su za ovo doba: "pravica" i "autoritet". Autoritet mora da bude prirodan, a ne prisilan. Po njemu će, neposrednim duhovnim posmatranjem, mladi uvek formirati svoju savest, sklonosti i navike; temperament će dobiti pravac. Od takvog autoriteta će primiti i način gledanja na svet.

Naročito važe za ovo dečje doba pesnikove reči: "Neka svako sebi bira svog junaka, za kojim će stopama ići na Olimp". Poštovanje i divljenje su snage, kroz koje se na ispravan način razvija etersko telo. Onaj kome nije bilo moguće da u ovo vreme nekoga posmatra sa neograničenim poštovanjem, imaće to da okaje u celom kasnijem životu. Gde ovog poštovanja nema, tu zakrčljavaju životne sile eterskog tela. Zamislimo da je uinjen ovakav uticaj na dušu: dečaku od osam godina prišano je o nekoj osobi, vrednoj divljenja. Sve što dete o toj osobi sluša uliva mu neki sveti strah. Dolazi dan kada će dete to lice prvi put videti. Sa drhtanjem i strahopoštovanjem prilazi dete do vrata koja skrivaju njegovo obožavano lice, koje će ono sada ugledati. Divni osećaji koje ovaj doživljaj stvara ostaju u trajnom pamćenju kroz ceo njegov život.

Zaista se srećnim može smatrati onaj ko, ne samo u svećanim momentima života, već neprestano može da gleda u svojim učiteljima i vaspitačima istinske autoritete.

Pored svih živih autoriteta u okolini deteta, koji su ovaploćenje moralne i intelektualne snage, potrebni su i autoriteti o kojima će mladi uvek saznati iz istorije i priča o primernim ljudima i ženama. Ovi autoriteti, a ne apstraktna moralna pravila, moraju kod mladih da probude savest i duhovni pravac, jer apstraktno-moralna pravila tek onda imaju svoje pravo dejstvo, kad se astralno telo oslobodi ovoja, a to biva tek s vremenom puberteta. Zato naročito nastava iz istorije mora da ima takav pravac, koji je određen gornjim gledištem.

Slike, simboli i porećenja

Pre promene zuba, priče i bajke koje se detetu pričaju donekle same od sebe radosti, osvežavanja i veselja. Posle tog vremena treba da se, pored gradiva za priču, iznose i slike iz života, koje će u dečjoj duši probuditi želju za sledovanjem. Nemojmo ispustiti iz vida da se rane navike mogu otkloniti pomoću odvratnih slika, koje se na te navike odnose. Malo pomažu opomene i upozorenja na rane navike i sklonosti; ali ako se udesi, da slika o nevaljalom uveku iz života dejstvuje na mladu fantaziju i upozori do kakvog zla vodi njegova opasnost, moraće se vrlo mnogo učiniti da se dečje zle sklonosti potpuno iskorene. Ali uvek treba vrsto imati na umu da apstraktne predstave nemaju dejstvo na razvoj eterskog tela, već slike pune života, koje su detetu stavljene pred duhovne oči.

I ovo se mora izvoditi sa najvećom taktičnošću, da se ne bi prešlo u suprotnost.

Kod priču sve zavisi na koji se način priča. Usmeno pričanje se ne može nikad nadomestiti lektirama.

Ovo duhovno gledanje (takoreći: slikovita oiglednost) još je s jednog drugog gledišta važna za vreme između menjanja zuba i puberteta. Potrebno je da mladi u sebe prima tajne prirode i životne zakone ne u pojmovima hladnog razuma, već u simbolima. Duši valja pružiti duhovne sadržine u porećenjima, tako da ona zakonitosti života iz tih porećenja više nasluti i oseti nego shvati u misaonim pojmovima. Rečenica "sve prolazno

samo je pore enje" treba da postane vaspita u deteta tih godina upravo osnovna misao vodilja. Od neizmerne je važnosti da dete prima tuma enje o tajnama života u upore enjima, pre nego što mu se u duši jave u obliku prirodnih zakona. Jednim primerom da to razjasnimo! Uzmimo da ho emo da govorimo detetu o besmrtnosti duše i njenom odlasku iz tela. To treba da se izvede na taj na in da se uporedi odlazak duše iz tela sa izlaskom leptirovim iz aure. Kao što se leptir izdiže iz svoje aure, tako se izdiže i duša po smrti iz svoje telesne ljuske. Niko ne e u misaonim pojmovima pravilno shvatiti o emu se radi, ako to nije ranije primio u nekoj takvoj slici. Tim se pore enjem ne govori samo razumu, ve ose anju i itavoj duši. Mladi , koji je to preživeo, sa sasvim drugim raspoloženjem prilazi ovom predmetu, kad mu se *kasnije* po ne tuma iti pojmovima razuma. Štaviše, r avo je za svakoga ko nije najpre sa ose ajem pristupio zagonetkama života. Upravo je nužno da vaspita ima pore enja za svaki zakon u prirodi i svaku tajnu u svetu.

Vrednost duhovno-nau nog na ina gledanja na svet za vaspitanje

Iz ovoga se može izvanredno dobro videti kako duhovna nauka treba plodonosno da deluje na prakti ni život. Ako neko ho e da stvori pore enja iz materijalisti kog na ina mišljenja i pruži ih omladini, malo e imati uspeha. On e morati ta pore enja da sam izmudruje samo hladnim razumom. Takva pore enja, u koja je sam sebe silom sapeo, ne e mo i da deluju ubedljivo. A kad se nekom govori u živim i istinskim slikama, deluje ne samo ono što se govori i pokazuje, ve od onoga koji pri a struji neko nežno duhovno strujanje onome kome se pri a. Onaj koji pri a mora sam verovati i imati topli ose aj za svoja pore enja, ina e ne e na u enika ostaviti nikakav utisak. Da do pravog uspeha do eš, treba sam doista da veruješ u istinitost svojih re i. To može samo onaj ko se prožme duhovno-nau nim na inom gledanja, iz koga treba da budu i pore enja ro ena. Pravi duhovni istraživa ne treba da se mu i dok shvati gornje pore enje, jer je ono za njega živa istina.

Njemu je zaista izlazak leptira iz aure isti doga aj, kao što je izlazak duše iz tela. Samo je slika uzeta iz nižeg zbivanja u prirodi, koje se ponavlja na višem stupnju i u savršenijem obliku, kad izlazi duša iz tela. Duhovni ispitiva u to veruje živom snagom, a njegova vera struji tajanstvenom strujom do slušaoca i stvara uverenje. Neposredno se preliva život od vaspita a na dete i od deteta na vaspita a. Ali taj život traži da vaspita crpi iz punog izvora duhovne nauke, da njegova re i sve što od njega dolazi sadrži ose aj i toplinu, obojene pravim duhovno-nau nim shvatanjem. Time se otvara veli anstveni vidik na celokupno vaspitanje. Ako se vaspitanje jednom oplodi živim semenkama duhovne nauke, done e obilne plodove za život, jer duhovna nauka poti e iz vrela života. Presta e tapkanje i traženje, koje se danas opaža na svakom koraku. Svako vaspitanje, svaka pedagogija je štura i mrtva, ako ne dobija iz ovog korena uvek sveže sokove. Duhovna nauka ima za sve tajne sveta podesna upore enja. To su slike koje ne izmišlja sam ovek, nego su ih stvarala ke sile sveta uzele za osnovu i svog stvaranja. Zato duhovna nauka mora da bude živa osnova za svaku umetnost u vaspitanju.

Razvoj pam enja

Duševna snaga na koju se u ovo vreme de ijeg razvoja mora obra ati najve a pažnja je pam enje. Razvijanje pam enja je vezano za razvojne promene eterskog tela. A pošto je etersko telo za vreme od promene zuba do puberteta postalo slobodno, došao je pravi as kad se može i kad treba spolja svesno uticati na razvijanje pam enja. Ono e zauvek ostati tim slabije, ukoliko se za ovo vreme propusti da se u ini šta treba. Ono što se sad zanemari, ne e se mo i kasnije nadoknaditi. Apstraktno materijalisti ko gledanje na svet može u tom pravcu da po ini mnoge greške. Materijalisti ko vaspitanje lako zapada u predrasudu, da ne valja u iti stvari samo napamet. Taj na in vaspitanja katkad se neumorno i svom snagom bori protiv pukog treniranja pam enja i upotrebi e najsuptilnije metode, samo da dete ništa ne zapamti od onog što ne *poima*.

A šta je zapravo to poimanje? Materijalisti ko mišljenje lako pada u ube enje i zabludu da nema druge mogu nosti za prodiranje u stvari osim razumnog poimanja, kao da druge duševne snage za saznanje stvari nisu bar isto toliko potrebne kao i razum. Nije samo slikovito re eno kad se kaže: na isti na in se može nešto razumeti ose ajem, uvstvovom, srcem, kao što se razumeva i razumom. Pojmovi su samo *jedno* od sredstava za razumevanje stvari ovoga sveta. Samo materijalisti kom shvatanju i razumevanju oni izgledaju kao *jedino*. Ima doduše mnogo ljudi, koji sebe ne smatraju materijalistima, a ipak drže da je razumno poimanje jedini na in razumevanja. Ovi ljudi možda ak sebe i ubrajaju me u pripadnike nekog idealisti kog, možda ak i spiritualnog shvatanja sveta, ali se u svojoj duši odnose prema tom shvatanju sveta na materijalisti ki na in, jer razum je instrument duše za poimanje materijalnoga. Za bolje razumevanje neka nam ponovo posluži jedno mesto iz odli ne "Knjige o vaspitanju" Žana Pola. Ovo delo skriva dragocene poglede na vaspitanje i zaslužuje da se o njemu mnogo više vodi ra una nego što se to ini. Za vaspita a je ono važnije od mnogih spisa iz te oblasti, koji se danas neobi no cene.

Žan Pol o u enju bez razumevanja

Evo tog mesta: Ne bojte se kad kod dece primetite nerazumevanje, pa makar i itavih re enica; izraz vašeg lica, akcenat vaših re i, kao i puna slutnje detinja želja za razumevanjem – i ve je upola razumevanje sinulo, a druga polovina sinu e pomo u prve – s vremenom. Akcenat je deci, kao i Kinezima, ve pola govora. – Setite se da deca nau e jezik pre da razumeju nego da govore, kao uostalom i mi kod u enja gr kog ili bilo kojeg stranog jezika. – Pouzdajte se! Vremenom e se iz razumevanja u celini razviti i razumevanje pojedinosti. Dete od pet godina razume re i kao što su: "ipak", "doduše", "tek", "jedva", "dakako", "dabome".

Pokušajte jednom da date o nekoj od ovih re i razjašnjenje, ne detetu, ve roditeljima! U samo jednom "dabome" skriven je mali filozof. Kad jedno trogodišnje dete može da razume dete od osam godina, iji je govor ve potpuno razvijen, emu da detetu govorite na na in njegovog tepanja.

Govorite uvek nekoliko godina unapred (zar ne govore i nama geniji u svojim delima stole ima unapred?); sa detetom od jedne godine govorite kao da su mu dve, a sa ovim kao da mu je šest, jer razlike u rastu opadaju u odnosu sa godinama. Vaspita , koji

pripisuje sve u enje u iteljima, neka se seti da dete ve pola svoga sveta, naime duhovni deo (npr. moralne i metafizi ke poglede) ve gotove i nau ene nosi u sebi. Zato mu u iteljev govor, makar je i pun materijalnih slika, ne može one iz duhovnog sveta nadomestiti, ve samo osvetliti...

Pre nego osetimo radost i sigurnost u detinjem govoru, treba da tu radost i sigurnost sami imamo. Tako možemo od dece u iti govoriti, a i njih pou avati u govoru.

Koliko li sam smelih kovanica slušao od dece u tre oj i etvrtoj godini! (Te izraze navodimo u nema kom originalu, jer se u analognoj jezi noj tvorbi ne mogu uvek prevesti, npr.: Der Bierfasser - majstor pivskih buradi; der Saiter – žicar; der Flascher-flašar; die Luftmaus – letimiš, umesto šišmiš; die Musik geigt – muzika gusli; das Licht ausscheren – svetlo premakaziti; Ich bin der Durchsehemann – ja sam proviriva , tj. dete je stajalo iza dalekozora; er hat mich von dem Stuhle heruntergespast – al' me je odgolicao sa stolice! itd.).

Doduše, ovo mesto (u Žan Polovoj knjizi) govori o razumevanju pre razumskog poimanja u jednoj drugoj oblasti nego što je ona, o kojoj je ovde re . Ipak, i za nas važi ono što Žan Pol kaže o jeziku.

Pam enje bez razumevanja

Kao što dete u svoj duševni organizam prima strukturu jezika, a da i ne shvata gramati ka pravila, na isti na in mora da se neguje i njegovo pam enje u enjem pojedinih stvari, o kojima e tek kasnije ste i razumevanje. Najbolje se kasnije nau i u pojmovima shvatati i razumevati ono, što je u de je doba primljeno istim pam enjem, kao što i jezi ka pravila najbolje nau imo u onom jeziku koji ve govorimo. Protiviti se pam enju bez razumevanja, materijalisti ka je predrasuda.

Dete treba npr. da najnužnija pravila množenja nau i samo na nekoliko primera. Za to mu nije potrebna mašina – ra unaljka. Prsti su mnogo bolji. Posle toga, može slobodno celo "jedan puta jedan" napamet da nau i.

Ako se tako postupa, onda se vodi ra una o prirodi deteta u razvoju. A greši se o nju, kad se u ovo vreme, gde treba paziti na razvijanje pam enja, isuviše mnogo upotrebljava razum. Razum je duševna snaga koja se javlja u isto vreme sa polnim dozrevanjem. Zato se na ovu duševnu snagu ne bi smelo pre ovog vremena nipošto spolja delovati.

Do puberteta dete treba da *samo pomo u pam enja* prisvoji sve ono blago znanja, koje je ove anstvo vremenom nagomilalo. Ima vremena da kasnije svede u pojmove ono što je ve duboko usa eno u pam enje. Ne treba, dakle, ovek da pamti samo ono *što je shvatio*, nego treba da shvata ono što je zapamtio, kao što i dete govor *najpre nau i*, a onda tek razume. Sve ovo važi u širem smislu.

Najpre, dakle, isto pam enje istorijskih doga aja, a kasnije njihovo razumevanje u pojmovima. Najpre dobro zapamtiti pojedinosti u geografiji, a onda tek shvatati njihove veze i odnose itd.

Treba zahvatiti iz bogate riznice pam enja sve ono što se ho e osvetliti pojmovima.

Što više dete zna iz svoga se anja, pre nego je po elo da pojmovima shvata, tim pre je bolje za njega...

Ne treba naročito naglasiti da sve ovo vredi za životno doba o kome je ovde rečeno, tj. od promene zuba do puberteta, a ne za kasnije.

Za ono što se u detetu u kasnijem životnom dobu razume se da važi suprotan način (tj. prvo razumevanje, pa onda pamćenje), mada se i ovde još mora voditi računa o duhovnoj konstituciji onoga koji uči. Ali u spomenutom delu o iglednoj nastavi ne sme se dozvoliti da se duh suši nagomilavanjem pojmova razuma.

I preterano insistiranje na o iglednoj nastavi takođe je posledica materijalističkog gledanja na svet.

O igledna nastava

Svako posmatranje u ovom životnom dobu treba da je oduhovljeno. Npr. ne treba se zadovoljiti time da se detetu samo pokaže biljka, semenka ili cvet, već sve mora da bude prikazano upoređivanjem sa duhovnim. Zrno semenke nije samo ono što oko vidi. U njemu je cela nevidljiva biljka. A da ta stvar sadrži više nego što naše oko vidi, to treba dete da živo shvati fantazijom i osećanjem. Naslućivanje tajni života treba da se oseti.

Nije na mestu prigovor da se na ovaj način muti isto spoljašnje posmatranje. Naprotiv! Kod ostajanja na samom posmatranju istina ostaje *prikrađena*. Cela suština neke stvari sastoji se iz *duha* i materije. Pravo posmatranje je kad se iskoriste sve duhovne snage, a ne samo fizičke sile. Ali to ne znači da i ulno opažanje tj. o iglednu nastavu ne treba brižljivo negovati.

Kad bi ljudi mogli da vide ono što vidi duhovni naučnik tj. koliko se *duša i telo* opustoše kad se prepuste samo ulnoj (o iglednoj) nastavi, mnogo bi manje insistirali na tom principu.

Šta zapravo vredi prikazivanje minerala, bilja i životinja kao i fizičkih opita, ako se sve to vrši bez poređenja i ne dozvoli detetu slutnja o tajnama duha?

Razume se da onaj ko materijalistički gleda neće znati sa ovim savetima šta da ponaša. To duhovni naučnik dobro zna. Ali njemu je jasno i ovo: prava praktična umetnost vaspitanja nikad ne može ni iz materijalističkog shvatanja. I koliko god izgledalo da je to materijalističko shvatanje praktično, ono je zapravo nepraktično kad se radi o živom razumevanju života.

S obzirom na pravu stvarnost, materijalističko shvatanje je isto tako fantastično, kao što se i *materijalisti kod shvatanju morainiti fantazijom* sve što duhovna nauka daje u svojim realnim tumačenjima.

Bez sumnje će trebati da se prebrode još mnoge prepreke, dok u vaspitanje prokrene put, iz života rođeni, osnovni principi duhovne nauke. Ali, to je i razumljivo. Njene istine *moraju* u današnje vreme još mnogima da izgledaju neobične. Ali, ako su one prave istine, mora ih kultura u sebe primiti.

Samo ako je vaspitani jasno svestan toga kako pojedine vaspitne mere deluju na dete, može i uvek da nađe pravi takt i u svakom slučaju znaće kako da uradi najbolje.

Volja i religija

Tako se mora znati kako treba postupati sa pojedinim duševnim snagama, naime: mišljenjem, osećanjem i voljom, da bi njihov razvoj delovao na etersko telo. Jer se na njegovu usavršavanje izmeću promene zuba i puberteta može delovati spoljašnjim uticajima.

Ko hoće da položi zdrav temelj za razvijanje zdrave i vrste volje, uiniće to ako se pridržava do sad izloženih principa vaspitanja za prvih sedam godina. Jer ovakva volja mora da se oslanja na potpuno razvijene oblike fizičkog tela. Od promene zuba pa na dalje etersko telo koje se sada razvijaće svojim silama pomagati fizičkom telu da svoje dotle razvijene forme sada usavrši i u vrsti. Ono što je od najjačeg uticaja na etersko telo, to deluje u najvećoj meri preko eterskog i na uvršćivanje fizičkog.

A najjače impulse etersko telo prima od onih osećanja i predstava kojima ovek doživljava svoj stav prema vešnim pristinama vasione.

To su religiozni doživljaji.

Ove ja volja i karakter nikad ne doide do zdravog razvoja ako ovek ne prima u svoju dušu, baš u ovo doba o kome je rečeno, najdublje religijske impulse.

Samo u celovitoj organizaciji volje ogleda se na koji se način ovek osećanja uklopljen u vasionu. Ako se ovek ne osećanja vrsto vezanim sa božansko-duhovnim, ostadoše mu njegova volja i karakter nesigurni, raskidani i nezdravi.

Osećanje, umetnost i lepota

Osećanje se razvija na ispravan način pomoću napred opisanih slika i upoređenja, a naročito slikovitim prikazivanjem primernih i karakternih ljudi, bilo iz istorije, bilo iz kojih drugih izvora. Tako je od velike važnosti za razvijanje osećanja uronjavanje u lepote prirode. Pritom je osobito važno da se neguje smisao za lepotu i da se budi smisao za umetnost. Muzika će uneti u etersko telo onaj ritam pomoću koga će se detetu otkriti i skriveni ritmovi svega u svetu. Mladima će se za kasniji život mnogo uskratiti ako im se ne pruži prilika da u detinjstvu osete blagodat muzike. Ostane li ovaj smisao nerazvijen, ostaće mu zauvek skriveni mnogi listovi u knjizi života.

Ne smeju se zaboraviti ni druge umetnosti. Buđenje smisla za arhitektonske stilske forme, za plastične likove, linije i crteže, za harmoniju boja – sve to mora biti obuhvaćeno u programu vaspitanja.

U izvesnim prilikama moraće se ovo izvoditi na više primitivan način, ali za to nisu ta ni izgovori da prilike ne dozvoljavaju da se u ovom smeru nešto preduzme. Ako za to vaspitanje ima pravog smisla – i sa najjednostavnijim sredstvima može i vrlo mnogo da postigne. Radovanje životu, ljubav za život, volja za rad – sve to klija i buja i ostaje za ceo život, ako se pravilo neguje smisao za lepotu i umetnost.

Kako li se samo time oplemenjuje i ulepšava mećusobni odnos ovek prema ovek!

Moralno osećanje, koje se u ovim godinama budi, razvija se pod uticajem slika iz života i primernih autoriteta, a vršne kad se pod uticajem smisla za lepotu dobro oseti istovremeno kao lepo, a ravo kao ružno.

Mišljenje

Mišljenje, kao unutrašnji doživljaj u apstraktnim pojmovima mora da stoji u ovom životnom dobu još u pozadini. Ono se mora razvijati lagano i samo od sebe, dok se duši ulivaju upore enja i slike života i prirodnih tajni.

Dakle, u krugu ostalih duševnih doživljaja izme u sedme godine i puberteta, lagano dozreva e mišljenje, a s njim i mo prosu ivanja , tako da posle puberteta mlada osoba može potpuno samostalno stvarati svoje nazore i mišljenje o životu i proveravati svoje ste eno znanje. Koliko se pre ovog vremena manje neposredno uticalo na snage mišljenja, a više pažnje posve ivalo razvijanju drugih duševnih snaga, toliko je bolje za ceo kasniji život.

Fizi ko vaspitanje

Duhovna nauka pruža zdrave temelje ne samo za duhovni, ve i za fizi ki deo vaspitanja.

Kao karakteristi an primer spomenu emo gimnasti ke vežbe i mladala ke igre. Kao što ljubav i radost moraju da okružuju dete u prvim detinjim godinama, tako mora i etersko telo u razvoju usled telesnih vežbi osetiti da raste i doista doživeti snagu koja neprestano buja. Gimnasti ke vežbe se npr. moraju tako izvoditi, da se u mladoj duši upije ose anje kod svakog koraka: "Ja ose am da mi snaga raste". A to ose anje, kao zdravo zadovoljstvo i uživanje, mora da zahvati svu unutrašnjost. Treba umeti izmisliti ovakve telesne vežbe. Za to je potrebno malo više nego što nam daju anatomija i fiziologija ljudskog tela. Tu je potrebno intimno, intuitivno saznanje, kojim e se mo i razumeti onaj zbir ose aja radosti i zadovoljstva, udruženih sa stavom i pokretima tela. Kreator ovih vežbi i sam mora izvesne pokrete da oseti i u sebi doživi, kako jedni stvaraju radosno ose anje naviranja snage, a drugi neumesni pokreti ose anje gubljenja snage.

Za negovanje ovakve gimnastike i ovakvih telesnih vežbi vaspita može dobiti saznanje samo putem duhovne nauke, ukoliko ima smisla da se uživi u njene principe. Ne mora baš da ima sposobnosti gledanja u duhovni svet, ve je potrebno da ima zdrav smisao: da se u životu samo ono upotrebi, što daje duhovna nauka. Kad bi se, naro ito na ovakvim prakti nim poljima kao što je vaspitanje, upotrebila saznanja duhovne nauke, ubrzo bi umukli prigovori da saznanja treba tek da se dokažu. Ko ih ispravno upotrebi, dokaza e mu se samim tim što e mu život u initi zdravim i jakim. Sprovode i ih u svojoj praksi, uveri e se u njihovu ta nost, a to treba da bude još ja i dokaz, nego što su svi tzv. "logi ni" i "nau ni" dokazi.

Duhovne istine se najbolje poznaju po njihovim plodovima, a ne kroz tobože jako u eno dokazivanje, koje gotovo nije ništa drugo nego jedno logi no arkanje.

Vaspitanje posle puberteta – rasu ivanje

Astralno telo se ra a u isto vreme sa polnom zreloš u. Pošto je ono sad otvoreno prema spoljnom svetu, mo i e od sada na njega da deluje sve ono spolja što je usmereno

na razvijanje moći i apstrahovanja, moći i rasuivanja i slobodnog razuma. Već smo spomenuli da se te duševne sposobnosti i dotle razvijaju same od sebe, ako se na ispravan način sprovode sve druge mere vaspitanja, kao što se same od sebe razvijaju oči i uši u majčinom organizmu.

Sa polnom zrelošću došlo je vreme kada je mlada osoba sazrela i kada može dati svoj samostalni sud o onome što je pre toga naučila.

Već štete ne možemo ovekome naneti, nego ako prerano probudimo njegovo rasuivanje. Rasuivati možeš tek onda kad si nakupio materijal za rasuivanje. Ko stvara unapred samostalan sud, stvara ga bez temelja.

Prerani kriticism

Svaka jednostranost u životu, sva prazna "vjeruju" koja se osnivaju na mrvicama znanja, a htela bi da sude o "polako ste enim" i proverenim velikim istinama života, potiču od pogrešnog vaspitanja tj. u nevreme probušenog rasuivanja. Za zrelo mišljenje potrebno je najpre umeti poštovati ono što su drugi pre nas mislili. Nema zdravog mišljenja, ako mu nije prethodilo zdravo osećanje za istinu, temeljeno na punom poverenju u autoritet.

Bude li se primenjivao ovaj način vaspitanja neće se doživeti da se još nezrela deca ističu tobože zrelim sudovima. Jer takvim preranim sudovima oni sprečavaju da život na njih sa svih strana neposredno deluje.

I svaki sud, koji nije izgrađen na nužnom duševnom bogatstvu, biva kamen spoticanja na životnom putu mislioca.

Kad je već jednom o nečemu formiran sud, taj će sud na nas dalje uticati, i neki doživljaj tad nećemo primiti onako, kao što bi smo ga primili, da nismo taj sud već ranije stvorili.

U mladoj osobi mora živeti uverenje: da treba *najpre učiti, a kasnije prosuivati*. Ono što razum ima da kaže o nečemu, reći će tek onda kad svoju reč budu dale sve druge duševne snage, a dotad razum treba da bude samo njihov posrednik. On treba da shvati ono što se događa i što se oseća, da to u sebi prima onako kako je, ali da ne dozvoli nezreloj prosuivanju da prerano istupa. Zato treba mladu osobu pre puberteta sačuvati od svih teorija, a najviše pažnju obratiti samo na to da što više utisaka iz života primi i upije u svoju dušu. Bez sumnje je u redu upoznati mladog ovekome sa raznim mišljenjima, ali treba sprečavati da se on angažuje da daje svoj prerani sud, čak i za jedno mišljenje. Mlada osoba treba i mišljenje da primi *sa osećanjem*: ona treba, pre nego što će se za ovo ili ono odlučiti, da nauči da sluša šta je rekao ovaj, a šta je rekao onaj. Da bi se ovo sprovelo u vaspitanju, učitelj i vaspitač mora da ima mnogo takta. A taj takt je u stanju da da njihovo duhovno-naučno shvatanje.

Praktična vrednost antropozofije i današnja kriza pedagogije

Ovde je izneseno samo nekoliko tačaka iz naučno-duhovnog gledišta na vaspitanje. Hteli smo samo upozoriti kakav kulturni zadatak želi duhovna nauka da ispuni

na ovom polju. A da li će joj to po i za rukom zavisi e od toga u kojoj meri e se širiti smisao za taj na in mišljenja.

Da se ovo sprovede, potrebno je slede e: *prvo*, da se odbace sve predrasude koje postoje prema duhovnoj nauci. Svako ko pošteno u nju zaroni uveri e se da u njoj ni eg nema fantasti nog, kako je još mnogi danas smatraju. Mi im to ne prigovaramo, jer je današnje vreme takvo.

Sva vaspitna sredstva danas su takva, da se na prvi pogled u duhovnim istraživa ima vide samo fantasti i sanjalice. Kod površnog prosu ivanja i ne može biti druga ije. Jer, izme u duhovne nauke koja istupa kao *antropozofija*, sa jedne strane, i celog današnjeg vaspitanja i njegovog osnovnog shvatanja života, sa druge strane, ini se da postoji potpuna suprotnost.

Ali, ko dublje zagleda, vide e da su pogledi današnjeg vremena bez principa duhovne nauke dospeli do oštrih nesuglasica i da ne e na taj na in daleko doterati, pa emo morati osetiti potrebu za spomenutim principima.

Drugo što je ovde potrebno zavisi od zdravog razvoja same duhovne nauke. Kad u samim antropozofskim krugovima sazri ube enje da antropozofija nije samo teorija, ve da ona donosi plodove u svim oblastima života, onda e i sam život sa puno razumevanja prigriliti duhovnu nauku.

Dok se to ne desi, svet e i dalje gledati na antropozofiju kao na neku vrstu religiozne sekte, koju vode pojedini udaci i zanesenjaci. Ali kad ona po ne donositi pozitivne i korisne rezultate, ne e ni duhovno-nau ni pokret ostati bez punog priznanja.